

ПЕРЕДМОВА

В епоху глобалізації та інтернаціоналізації суспільства відбувається розширення діапазону співробітництва суверенної України та зростає роль і місце іноземних мов у спілкуванні різних націй та національностей мультилінгвального й полікультурного світу. А тому в усіх країнах Європи та світу виникає спільна проблема — створення ефективної системи іншомовної освіти на всіх рівнях шкільного навчання.

Упродовж останніх двадцяти років в нашій країні здійснено низку реформ у сфері іншомовної освіти; наш поступ відбувається разом з країнами Європейського Союзу, зокрема, в унісон із нашими найближчими сусідами — країнами Вишеградської четвірки (Польща, Словаччина, Чехія та Угорщина). Результати наукового аналізу свідчать, що досвід країн Вишеградської четвірки щодо організаційних форм та методів викладання іноземних мов є важливим для вітчизняної науки та практики в порівняльно-педагогічному аспекті. Порівняльно-педагогічне дослідження з проблем розвитку шкільної іншомовної освіти у згаданих країнах в сучасний період здійснено Л. Гулькою, В. Карташовою, Р. Венцель, Х. Коморовською, М. Ніколов, Ч. Сарді, Ж. Факловою, Д. Коваріковою, А. Кубанек-Герман, І. Пуфал, Г. Пятаковою та ін.

Винятково важливе значення на сучасні тенденції розвитку шкільної іншомовної освіти в країнах Вишеградської четвірки мав вплив Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти, опублікованих 2001 року, а також їхній удосконалений та розширений варіант 2018 року. Основним напрямком нашого дослідження є аналіз реформаторських процесів у шкільній іншомовній освіті названих країн саме в руслі парадигми, задекларованої в цьому базовому документі, розробленому, до слова, такими провідними інституціями Ради Європи з освіти та культури, як Відділ мультилінгвізму, Європейський центр сучасних мов, Британська Рада, Інститут Гете,

Французький Альянс, Інститут Сервантеса, Європейська Фундація Національних інститутів мови та інші. У роботі також простежується зв'язок шкільної іншомовної освіти з полікультурним вихованням особистості на європейських принципах плюрлінгвізму та мультикультуралізму. При цьому цілісний масив шкільної іншомовної освіти проаналізовано на обох її основних етапах, виокремлених за віковою ознакою — рання іншомовна освіта та іншомовна освіта на рівні середньої і старшої школи, — що відповідає класифікації й стандартизації цих ланок освіти в країнах Вишеградської четвірки.

Якісні зміни у змісті ранньої іншомовної освіти в зазначених країнах відбуваються під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів. Новий вимір у цьому змісті пов'язаний з кардинальними трансформаціями в європейському суспільстві і спрямований на розвиток академічної мобільності та кар'єрного росту молодих людей. Національна мовна політика спрямована на розвиток іншомовної освіти усіх рівнів і підсилює в цілому політику реалізації трилінгвальної моделі Європейського Союзу під назвою «Рідна мова плюс дві іноземні». Країни Вишеградської четвірки у формуванні мовної політики дотримуються положень Європейської Хартії регіональних мов та мов національних меншин, а також Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти при конструюванні змісту навчання рідної мови та іноземних мов. Зокрема, Угорщина з 2003 року започаткувала довготривалу стратегію модернізації іншомовної освіти на основі Національного навчального плану. У Польщі ще в 1990-х роках проведена освітня реформа в напрямку гарантування учням вільного вибору мов для вивчення, а вчителям — вибору підручників та навчально-методичних матеріалів. У Чеській Республіці 1995 року прийнятий Додатковий освітній закон, який регламентує запровадження вивчення обов'язкової першої іноземної мови з дев'ятирічного віку, а другої — з одинадцятирічного. У Словацькій Республіці перед тим, як запровадити вивчення іноземної мови всіма дітьми шести–восьми років, проводиться відповідний пілотний проєкт у п'яťох школах м. Нітра.

Важливими віхами на шляху модернізації іншомовної освіти школярів у країнах Вишеградської групи стали такі законодавчі ініціативи, як розроблення Національного навчального плану шкільної

освіти в Угорщині, формування Концепції навчання іноземних мов у Словаччині, реформаторські закони про підготовку та перепідготовку вчителів у Польщі та Чехії.

Як показує дійсність, і в Україні навчання та вивчення іноземних мов стає дедалі значущою сферою освітньої політики. В цьому руслі вивчення і збагачення зарубіжного досвіду є важливим джерелом ідейного збагачення та підвищення практичної результативності. Сподіваємося, що наша монографія теж прислужиться цій справі.

Автори висловлюють щиру вдячність усім своїм зарубіжним колегам, педагогам та лінгводидактам, які сприяли нам в ознайомленні й детальному вивченні шкільної іншомовної освіти у своїх країнах, особливо з м. Ніредьхаза (Угорщина) та з Кракова (Польща), а також за запрошення для участі в міжнародних науково-практичних конференціях з мовної освіти, що проводились в країнах Вишеградської групи.

Автори

Знання однієї мови дає змогу увійти в коридор життя, знання двох мов — відчиняє вам усі двері в цьому коридорі

Франк Сміт, канадський психолінгвіст

Інша мова — це інше бачення життя

Федеріко Фелліні

Знати багато мов — значить мати багато ключів до одного замка

Вольтер

Добре висловлена думка звучить розумно всіма мовами

Джон Драйден, англійський поет, драматург, критик, байкар

Ми повинні вивчати мови — це єдина річ, яку корисно знати навіть погано

*Като Ломб, угорська перекладачка, письменниця,
одна з перших у світі синхронних перекладачок*

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

- БО — Білінгвальна освіта
ЄМП — Європейське мовне портфоліо
ЄС — Європейський Союз
ЗЄР — Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти
ІМ — Іноземні мови
ІКТ — Інформаційно-комунікаційні технології
ІО — Іншомовна освіта
МОН — Міністерство освіти і науки України
МСКО — Міжнародна стандартна класифікація освіти
РЕ — Рада Європи
РІО — Рання іншомовна освіта
ЗРІО — Зміст ранньої іншомовної освіти
КВЧ — Країни Вишеградської четвірки
УПЕС — Український педагогічний енциклопедичний словник
ВК — Bílá kniha. Národní program rozvoje vzdělávání v České Republice
(Біла книга. Народна програма розвитку освіти в Чеській Республіці)
CEFR — The Common European Framework of Reference for Languages (Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти)
CJ — Cizí jazyky (Іноземні мови)
CLIL — Content and Language Integrated Learning (Інтегроване навчання)
C — CURRICULUM (Навчальна програма)
ECRML — European Charter for Regional or Minority Languages
(Європейська хартія регіональних мов або мов меншин)
KVCJ — Koncepce vyučování cizích jazyků v základních a středních školách (Концепція викладання та вивчення іноземних мов у початкових і середніх школах)
L1 — Перша мова /рідна мова
L2 — Перша іноземна мова
L3 — Друга іноземна мова

Розділ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ШКІЛЬНОЇ ІНШОМОВНОЇ ОСВІТИ В КРАЇНАХ ВИШЕГРАДСЬКОЇ ЧЕТВІРКИ

1.1. Освітньо-змістова інтерпретація базових категорій дослідження іншомовної освіти

Країни Вишеградської четвірки — це об'єднання чотирьох колишніх постсоціалістичних країн — Чеської Республіки, Угорщини, Республіки Польщі та Словацької Республіки, що відбулося з метою європейської інтеграції, а також співробітництва у військовій, економічній, енергетичній, культурній та освітніх сферах. Спочатку в об'єднання входило три країни — Чехословаччина, Угорщина та Польща. Про його створення було оголошено на зустрічі голів урядів цих країн 15 лютого 1991 р. в угорському замку під назвою «Вишеград» (не плутати із замком «Вишеград» у Празі чи з містом Вишеград у Боснії та Герцеговіна). Після розпаду Чехословаччини у 1993 р. обидві нові країни, Чехія і Словаччина, стали членами Вишеградської четвірки (Додаток А), а пізніше (1 травня 2004 р.) всі чотири країни Вишеградської четвірки увійшли до Європейського Союзу [21].

Тут варто нагадати, що передумовою утворення ЄС стало створення у 1951 році з ініціативи міністра закордонних справ Франції Роберта Шумана Європейського об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС), державами-членами якого стали Франція, Італія, Німеччина та країни Бенілюксу. У 1957 році в рамках Римських домовленостей було засноване Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) та Європейське співтовариство з атомної енергії, які разом з ЄОВС дали початок Європейському співтовариству. У 1992 році

внаслідок Маастрихтського договору, який вступив у силу в наступному 1993 році, засновано Європейський Союз (ЄС) — як наддержавне об'єднання, завданнями якого є спільний розвиток зовнішньої політики, вирішення питань безпеки, співробітництво у сфері юстиції та зовнішніх справ. Цей договір передбачав надання автоматичного громадянства ЄС кожному громадянину держав-членів ЄС та їхнє вільне пересування територією держав-членів. У 2007 році підписано Лісабонську угоду, або Договір реформування, який став новою базовою угодою щодо принципів функціонування ЄС з урахуванням перспектив поглиблення європейської інтеграції. Ключовою метою визначено оновлення керівних інституцій ЄС, їхнє перетворення у більш демократичні установи.

З часу створення ЄС мовна проблематика та іншомовна освіта стали важливим компонентом освітньої політики співтовариства. Засновники ЄС (Бельгія, Італія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Франція) визначили основи сучасної шкільної іншомовної освіти на теренах Європи, приділяючи особливу увагу формуванню мовної політики та створенню законодавчої бази з боку інституцій ЄС та Ради Європи.

Країни Вишеградської четвірки належать до країн третьої хвилі вступу до ЄС (2004–2007 рр.), яку сформувала численна група країн Центральної, Південної і Східної Європи (Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Словенія, Мальта, Кіпр, Латвія, Литва, Естонія, Болгарія та Румунія). Це було найбільше розширення за всю історію ЄС (Додаток Б). Воно символізувало возз'єднання Європи, оскільки вісім з десяти країн-вступників раніше десятиліттями перебували у так званому соціалістичному таборі. Ці країни різко змінили свою попередню організацію й долучилися до європейської інтеграції. Найважливішою характеристикою сучасного стану шкільної іншомовної освіти в цих країнах є орієнтація мовної і освітньої політики на модернізацію процесу навчання іноземних мов. Раніше ці країни зазнали істотного впливу радянської або російської школи іншомовної освіти, яка сьогодні теж перебуває під впливом глобалізаційних та інтеграційних процесів [156, 157].

Упродовж 90-х рр. XX ст. в освіті європейського простору відбуваються масштабні кампанії з удосконалення змісту освіти з орієнтацією

на загальноєвропейські стандарти. Країни Вишеградської четвірки є найближчими сусідами України територіально і ментально, адже в західному регіоні України нині проживають поляки, угорці, словаки та чехи, які є національними меншинами в нашій країні. Тому для нас важливий досвід реалізації мовної політики в сусідніх країнах та їхні досягнення у сфері навчання рідної та іноземних мов для реалізації національних освітніх програм і стратегій [48; 102; 103].

Країни Вишеградської четвірки дотримуються Європейської політики «плюрилінгвізму» в організації іншомовної освіти. Основними її завданнями в галузі модернізації навчання іноземних мов вважаємо забезпечення міжнародної мобільності та співробітництва громадян не тільки у сфері освіти, культури і науки, а й у промисловості та торгівлі; підтримку толерантності, взаєморозуміння, поваги до культурного та мовного розмаїття шляхом інтеркультурного навчання і виховання; розвитку мультикультурних і мультилінгвальних здібностей європейських громадян шляхом іншомовного спілкування; подолання національних та регіональних бар'єрів між народами, що задекларовано у Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти [57, с. 3].

У сучасній Європі активно проходить реформування всіх ланок іншомовної освіти. При цьому, і тут ми погоджуємося з думкою М. Поп'юка, що основними чинниками реформування початкової освіти є демократизація сучасного суспільства та вплив глобалізаційних процесів [132].

Нині особлива увага в країнах Вишеградської четвірки приділяється формуванню національних освітніх навчальних планів і програм для всіх ланок освіти, починаючи з початкової. Відомий польський лінгводидакт Р. Венцель вважає, що основними аспектами ранньої іншомовної освіти є використання переваг практичного навчання мови над загальнорозумовим і культурним розвитком учнів; навчання рідної мови з метою розвитку мовних здібностей дитини, творчих здібностей у говорінні, письмі та аудіюванні; забезпечення прагнення учня брати активну участь в удосконаленні мовної освіти на рівні першої, другої та наступної іноземної мови [428, с. 42].

Схарактеризуємо базові категорії дослідження. При цьому, викремимо лише ті визначення цих категорій, які є істотними для

подальших досліджень і збігаються із авторським поглядом на ці дефініції.

Перш ніж розкрити сутність категорії «іншомовна освіта», потрібно охарактеризувати сутність поняття «освіта». Чимало педагогів-дослідників намагалися сформулювати це поняття у формі визначення, тому з'явилася низка його трактувань, у яких обсяг і зміст не завжди збігаються [41].

Більшість педагогів під терміном «освіта» розуміють єдність процесу і результату передавання педагогами і засвоєння учнями узагальненого досвіду, накопиченого людством. За визначенням Українського педагогічного енциклопедичного словника (УПЕС), освіта — це духовне обличчя людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що є надбанням її культурного кола, а також процес виховання, самовиховання, впливу, шліфування, тобто процес формування особистості людини. Головним є не обсяг знань, а поєднання останніх з особистісними якостями, вміння самостійно розпоряджатися своїми знаннями. За означенням, прийнятим XX сесією Генеральної конференції ЮНЕСКО, під освітою розуміємо процес і результат удосконалення здібностей і поведінки особистості, при якому вона досягає соціальної зрілості та індивідуального зростання [41, с. 332].

Як детермінує дидакт І. Малафійк, «... на педагогічному рівні трактування поняття освіти розуміється як педагогічний процес, що має за мету виявлення і максимальний розвиток у школярів індивідуально найбільш значущих позитивних задатків. Освіта здійснюється через навчання і виховання, які функціонують як рівноправні чинники, але мають виражену специфіку і тим доповнюють одне одного» [88, с. 221].

У дослідженні конструювання змісту іншомовної освіти країн Вишеградської четвірки приймаємо за основу шкалу Міжнародної стандартної класифікації освіти (МСКО), розробленої ЮНЕСКО у 1997 році, яка визначає такі рівні освіти: рівень 0 — допочаткова освіта; рівень 1 — початкова освіта, або перший етап базової освіти; рівень 2 — перший етап середньої освіти, або другий етап базової освіти; рівень 3 — другий етап середньої освіти; рівень 4 — після середня, не вища освіта; рівень 5 — перший етап вищої освіти (не

надає змоги здобути науковий ступінь); рівень 6 — другий етап вищої освіти (надає змогу здобути науковий ступінь) (Додаток В).

Зіставляючи ступені освіти з відповідними навчальними закладами в Україні, які забезпечують здобуття відповідного ступеня освіти за МСКО (1997 р.) (ISCED-97), одержуємо таку таблицю (таблиця 1.1) [95].

Таблиця 1. 1

Назва ступеня освіти за МСКО	Код ступеня освіти за МСКО	Тривалість навчання	Навчальні заклади, які забезпечують здобуття відповідного ступеня освіти
Початкова загальна освіта			
Допочаткове навчання	0	3–4 роки	Дошкільні навчальні заклади
Початкова освіта /Перший етап базової освіти	1	4 роки	Середні загальноосвітні навчальні заклади 1 ступеня (1–3(4) класи денних загальноосвітніх навчальних закладів)
Середня освіта			
Перший етап середньої освіти /Другий етап базової освіти	2	5 років	Середні загальноосвітні навчальні заклади 2 ступеня (5–9 класи денних і вечірніх загальноосвітніх навчальних закладів)
Другий етап середньої освіти	3	2 роки	Середні загальноосвітні навчальні заклади 3 ступеня (10–11(12) класи денних і вечірніх загальноосвітніх навчальних закладів), ПТНЗ, учні (слухачі) яких здобувають повну загальну середню освіту та кваліфікацію «кваліфікований робітник»